UOT 94

ELLADA KƏRİMOVA
Milli Aviasiya Akademiyasının dosenti,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
DOI: https://doi.org/10.36719/2708-065X/107/70-74
ellada64.karimova@gmail.com

ÇIN XALQ RESPUBLİKASININ CƏNUBİ QAFQAZLA ƏLAQƏLƏRİNDƏ GÜRCÜSTAN RESPUBLİKASININ İŞTİRAKI

DOI: https://doi.org/10.36719/2708-065X/111/130-133

Bu məqalədə Çinin 2020-ci ildən bəri üç Cənubi Qafqaz dövlətindən biri olaraq Gürcüstan Respublikası ilə münasibətlərinin dinamikası araşdırılır. Məqalədə aşağıdakı tədqiqat məqsədlərini müəyyən edilir: Çin və Cənubi Qafqaz respublikaları arasında münasibətlərin bu dövrdə necə inkişaf etdiyini, indiki günlərimizdə baş verən müxtəlif çaplı və mürəkkəb hadisələrin, proseslərin dövlətlər arasında əməkdaşlığa təsir edib-etmədiyini və region ölkələrinin qarşılıqlı fəaliyyət perspektivlərinə necə baxdıqlarını izləmək. Bu cütlüyün ikitərəfli münasibətlərini təhlil etdikdən sonra belə bir nəticəyə gəlinir ki, baş verənlər, o cümlədən, 2020-2021-ci illərdə koronavirus pandemiyasının başlanması və Rusiyanın 2022-ci ilin fevral ayında Ukraynada xüsusi hərbi əməliyyatının başlaması hər iki ölkənin ikitərəfli münasibətlərinə təsir göstərsə də, onların təbiətini və ya mahiyyətini dəyişməmişdir və ümumiyyətlə, Çinin dünya miqyasında iqtisadi mövcudluğunun genişlənməsinin ümumi tendensiyalarına uyğundur.

Açar sözlər: Çin, Gürcüstan, iqtisadi, əməkdaşlıq, bir kəmər, bir yol.

Giriş. 1992-ci ildə diplomatik münasibətlər qurulduğundan bəri, Çin ilə Cənubi Qafqazın postsovet respublikaları arasında əməkdaşlıq müxtəlif formalarda davamlı və dinamik şəkildə inkişaf edir. Çin bu gün öz müasir müstəqillik tarixinin dördüncü onilliyinə qədəm qoyan üç Cənubi Qafqaz dövləti ilə ikitərəfli əlaqələr beynəlxalq gərginliyə, qeyri-müəyyənliyə və qeyri-sabitliyə baxmayaraq, açıq-aydın dayanıqlılıq nümayiş etdirir.

Əsas hissə. 2020-ci illərin birinci yarısında Çin və Cənubu Qafqazın postsovet respublikaları (Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan) arasında münasibətlər müsbət dinamika və davamlı artımla xarakterizə olunur. Müasir beynəlxalq münasibətlərdə baş verən fundamental dəyişikliklərə, o cümlədən Cənubi Qafqazdakı ciddi nəticələrə gətirib çıxaran (İkinci Qarabağ müharibəsi, Ermənistanda və Gürcüstanda növbəti seçkilərin yekunları ilə barışmayan qüvvələrin iştirakı ilə baş verən daxili iğtişaşlar) hadisələrə baxmayaraq, Pekin qlobal "Bir kəmər, bir yol" layihəsi və ya "Kəmər və yol təşəbbüsü" vasitəsi ilə regionu öz geoiqtisadi orbitinə inteqrasiya etməyə yönəlmiş siyasət aparır.

Çin Xalq Respublikası 1992-ci ildə Cənubi Qafqaz respublikaları ilə diplomatik münasibətlər qurduğundan bəri onların ərazi bütövlüyünü, suverenliyini və müstəqilliyini həmişə dəstəkləmişdir. Çin regionda (Abxaziya, Cənubi Osetiya, Dağlıq Qarabağ) baş verən münaqişələrə "obyektiv, ədalətli və təmkinli" yanaşma sərgiləmiş, onlara birbaşa qarışmamağa çalışmamışdır [2, c.236-238] və beynəlxalq hüququn ümumi qəbul edilmiş normalarına, BMT Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərinə, ilk növbədə "daxili işlərə müdaxilə etməməyə" riayət edir.

Rəsmi Tbilisi də öz növbəsində Pekinin Tayvan, Tibet, Sincan, Honkonq problemlərinə münasibət məsələsində insan hüquqları və digər məsələlərlə bağlı mövqeyini qətiyyətlə dəstəkləyir. ÇXR tərəfindən bu "konstruktiv neytral" mövqe və qiymətləndirmə üç postsovet respublikasının hər birinə bunu öz xeyrinə şərh etməyə imkan verir. Bundan əlavə, Çinin Cənubi Qafqaz dövlətləri ilə münasibətlərinə, əsasən 2020-2021-ci illərdə başlayan COVID-19 pandemiyasının nəticələri, eləcə də 24 fevral 2022-ci ildə Ukraynada baş verənlərlə bağlı çətin iqtisadi gündəmin əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərdiyi vurğulanmalıdır [8, c.280].

Yaranan çətinliklərə baxmayaraq, Çinlə ticarətin yalnız artdığını vurğulamaq vacibdir. Xüsusi ilə, Rusiya Federasiyasına qarşı genişmiqyaslı sanksiyalar fonunda 2022-ci ilin aprel ayında təkrar ixracda kəskin artım baş vermişdir. Bunun labüd nəticəsi olaraq Rusiya bazarı çoxlu sayda mal itirdi

və onlar ölkəyə Ermənistan vasitəsi ilə daxil olmağa başladı ki, bu da Çinlə ticarətin əhəmiyyətli dərəcədə artmasını izah edir. Ekspertlərin qeyd etdiyi kimi, Qafqazın təkrar ixracı iki istiqamətdə gedir: biri Çindən və AB-dən Rusiyaya. Bunlar əsasən məişət texnikası və avtomobillərdir. İkinci sahə Rusiyadan BƏƏ-yə və son zamanlar Honkonqa qızıl və almazların təkrar ixracıdır [4, c.60].

Çin ilə Cənubi Qafqaz ölkələri, xüsusi olaraq da Gürcüstan Respublikası arasında əməkdaşlıq müxtəlif sahələrdə: ticarət və iqtisadiyyat, enerji, infrastruktur, nəqliyyat və logistika, humanitar yardım və digər sahələrdə durmadan inkişaf edir. Pandemiya dövründə Çinin humanitar yardımına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Bütün postsovet respublikaları Çinin Sinopharm və ya CoronaVac peyvəndlərini pulsuz aldı və ya bazar qiymətinə aldı. Bundan əlavə, Pekin COVID-19 ilə mübarizədə təcrübə mübadiləsi aparmaq üçün ekspert qrupları göndərdi və onlayn təlim kursları təşkil etmişdir [3, c.853].

Çin-Gürcüstan ikitərəfli münasibətlərində hər iki dövlət başçılarının ikitərəfli yüksək səviyyədə təşkil edilmiş görüşlərinin nəticələri olduqca səmərəli olmuşdur. Bunların arasında sonunculardan birinin gedişində 26 iyul - 1 avqust 2023-cü il tarixlərində Çinə səfəri zamanı Gürcüstanın keçmiş Baş naziri İrakli Qaribaşvili Çin Xalq Respublikasının sədri Si Cinpin, Dövlət Şurasının baş naziri Li Qianq və digər Çin liderləri ilə görüşmüşdür. O, həmçinin Çendu şəhərində keçirilən 31-ci Yay Universiadasının açılış mərasimində də iştirak etmişdir [11, c.85]. Səfər zamanı ikitərəfli münasibətlər strateji səviyyəyə qaldırıldı. Qəbul edilmiş Birgə Bəyanata əsasən, tərəflər dörd sahədə - siyasi, iqtisadi, humanitar və beynəlxalq sahədə əməkdaşlığı dərinləşdirmək niyyətində olduqlarını növbəti dəfə bəyan etmişdirlər.

Qeyd etmək vacibdir ki, 1 yanvar 2018-ci il tarixindən etibarən tərəflər arasında imzalanmış ticarət və iqtisadi əməkdaşlığın inkişafına təkan verən Azad Ticarət Sazişi qüvvədədir. Çin və Gürcüstan mövcud Saziş çərçivəsində əməkdaşlıq tempini artırmaq və ikitərəfli qarşılıqlı əlaqəni konkret məzmunla doldurmaq üçün yeni imkanlar axtarmaq niyyətlərini bir daha təsdiqləmişlər [7, c.180].

Birgə Bəyanatın "beynəlxalq" aspekti xüsusi qeyd olunmağa layiqdir. Sənəddə sonradan "Si Cinpin Diplomatik Doktrinası (və ya Si Cinpin Diplomatiya haqqında Düşüncəsi)" adlandırılan əsas Çin xarici siyasət ideyaları və konsepsiyalarının siyahısı təqdim olunur: əsl çoxtərəfliliyin qorunması; BMT-yə yönəlmiş beynəlxalq sistemin saxlanması; beynəlxalq hüquqa əsaslanan dünya nizamı; BMT Nizamnaməsinin fundamental məqsəd və prinsiplərinə əsaslanan beynəlxalq münasibətlər; yeni tipli beynəlxalq münasibətlərin təşviqi; "sülh", "inkişaf", "həqiqət", "ədalət", "demokratiya" və "azadlıq" kimi universal dəyərlərin yayılması; bəşəriyyət üçün ortaq gələcəyi olan bir icmanın formalaşdırılması; Si Cinpinin "üç qlobal təşəbbüsü" (inkişaf, təhlükəsizlik və sivilizasiyalar) [7, c.188].

Artıq bir neçə ildir ki, Gürcüstan mediasında Gürcüstanın Qara dəniz sahilindəki Anakliyada dərin su limanının tikintisi ilə bağlı kampaniya gedir. Bəzən ziddiyyətli məlumatlar da yayılır. Məlumdur ki, 2017-ci ildə TBC Holding və Amerika şirkəti Conti International MMC tərəfindən təsis edilmiş konsorsium limanda tikinti işlərinə başlamışdır. Layihənin dəyəri 2,5 milyard dollar olaraq qiymətləndirilir [5].

2022-ci ilin sonunda Baş nazir İrakli Qaribaşvili dövlətin limanın tikintisində nəzarət payını - 51%-i - saxlayacağını, qalan pay üçün tenderin elan ediləcəyini açıqladı. Çin həm də "Bir kəmər, bir yol" təşəbbüsü çərçivəsində Gürcüstanda infrastruktur layihələrində iştirak etməkdə maraqlıdır. Hazırda iki konsorsium - İsveçrə-Lüksemburq konsorsiumu və Çin-Sinqapur konsorsiumu - Anakliya limanının tikinti layihəsində iştirak etmək üçün mübarizə aparır [5].

İkitərəfli humanitar əməkdaşlıq da nəzərəçarpacaq dərəcədə güclənmişdir. Gürcü şərabçıları beynəlxalq ticarət sərgilərində fəal iştirak edirlər. İkitərəfli vizasız səyahət müqaviləsi 28 may 2024-cü ildə qüvvəyə minmişdir. Belə ki, Gürcüstan vətəndaşları ardıcıl 30 gün ərzində Çinə vizasız səyahət edə biləcəklər [9, c.237].

Yeni hava əlaqələri açılır: Georgian Airways avia şirkəti 2024-cü ilin iyun ayından etibarən Tbilisi və Çinin Çendu şəhəri arasında müntəzəm sərnişin reysləri həyata keçirməyə başlamışdır [9, 230]. Gürcü məktəblərində Çin dilinin populyarlığı artır.

Çinin üç postsovet respublikası ilə münasibətləri, qeyri-müəyyənliklə dolu çətin beynəlxalq mühitə baxmayaraq, davamlı və mütərəqqi şəkildə inkişaf etməyə davam edir. Əlbəttə ki, 2020-2021-ci illərdə alovlanan gərginlik, koronavirus pandemiyası və Rusiyanın 2022-ci ilin fevral ayında Ukrayna

ərazisində İkinci Dünya Müharibəsinin başlanması cütlük daxilində (Çin-Gürcüstan) ikitərəfli münasibətlərə təsir göstərsə də, ümumiyyətlə Çinin dünyada iqtisadi iştirakının genişlənməsinin ümumi tendensiyasına uyğun olaraq, onların təbiətini və mahiyyətini dəyişməmişdir [9, c.231].

Cənubi Qafqazın aparıcı dövləti sayılan Azərbaycanın Trans-Sibir Dəmir Yoluna yeganə alternativ kimi "Orta Dəhliz" layihəsinin həyata keçməsi üçün öz fəaliyyətini gücləndirməsi Çin Xalq Respublikası və Gürcüstan Respublikası arasında əməkdaşlığın intensivləşməsində yeni perspektivlər müəyyən edir. Pekin Avropaya və digər bölgələrə ticarət yollarının şaxələndirilməsini, o cümlədən Şimal Dəniz Yolunun (Çində "Buz İpək Yolu" kimi tanınır) fəal şəkildə araşdırılmasını müdafiə etməyə davam edir [6, c.252].

Çin Gürcüstanın ən yaxşı beş ticarət tərəfdaşı arasındadır. İki ölkə arasında ticarət dövriyyəsi 2024-cü ildə təxminən 1,9 milyard dollardır ki, bu da 2023-cü illə müqayisədə 17% artım deməkdir və ümumi bazarın 8,2%-ni təşkil edir [9, c.232].

2023-cü ilin iyul ayının sonunda Gürcüstan və Çin ikitərəfli münasibətlərin yeni səviyyəsinə - strateji tərəfdaşlığa keçidi elan etdilər. Ölkələr arasında bir sıra tərəfdaşlıq müqavilələri, o cümlədən sərbəst ticarət müqaviləsi qüvvədədir.

12 sentyabr 2023-cü il tarixindən etibarən Gürcüstan Çin vətəndaşları üçün vizasız rejim tətbiq etdi. Onlar turizm məqsədi ilə Gürcüstana daxil ola və ölkədə 30 günə qədər qala bilərlər.

Gürcüstan vətəndaşları 28 may 2024-cü il tarixindən etibarən turizm, iş və təhsil məqsədləri ilə Çinə vizasız səyahət edə və ölkədə 30 günə qədər qala bilərlər.

Nəticə. 2025-ci ilin 4 noyabrında Gürcüstanın Baş naziri İrakli Kobaxidze Çinə rəsmi səfəri çərçivəsində çinli həmkarı Li Qianqla görüşmüşdür.

İ.Kobaxidzenin rəhbərlik etdiyi Gürcüstan nümayəndə heyəti 3 noyabrda Şanxaya gəlmişdir. Səfər zamanı iki ölkə arasında bir sıra əməkdaşlıq müqavilələri imzalanmışdır [10]. Səfər ikitərəfli münasibətlər üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Baş nazirlərin görüşünə əlavə olaraq, Ətraf Mühitin Mühafizəsi və Kənd Təsərrüfatı naziri David Sonqulaşvili, İqtisadiyyat və Davamlı İnkişaf naziri Mariam Kvrivişvili çinli həmkarları ilə danışıqlar aparmış və aviasiya, turizm, mədəniyyət, süni intellekt, ekologiya və kənd təsərrüfatı sahələrində əməkdaşlıq memorandumları imzalamışlar.

ƏDƏBİYYAT

1.Внешняя политика стран СНГ. М.: Аспект Пресс, - 2019. - 496 с.

2.Де-факто республики постсоветского пространства в системе российских и китайских национальных интересов: историческая ретроспектива Российско-китайские исследования. 2025. т.9, № 2. с.155–171.

3.История Китая с древнейших времен до начала XXI века: в 10 т. Ин-т Дальнего Востока РАН. М.: т.IX: - 2016. - 996 с.

4.Лексютина Я.В. Китай на Южном Кавказе: масштабы экономического присутствия // Постсоветские исследования. т.5. № 1 (2022). с.57-74.

5.Мокрецкий, А.Ч. Отношения Китая с постсоветскими республиками в период СВО (на примере шести государств) / А.Ч. Мокрецкий // Внешняя политика КНР и российско-китайское взаимодействие в год 75-летия двусторонних дипломатических отношений : сборник тезисов по материалам докладов ежегодной научной конференции Центра “Россия, Китай, мир” ИКСА РАН (11 июня 2024 года, Москва). 2025. Гл. 7.
https://search.rads-doi.org/project/18316/object/265158

6.Портяков В.Я. Внешняя политика Китайской Народной Республики в XXI столетии. М.: Институт Дальнего Востока РАН, - 2015. - 280 с.

7.Сафронов Е.И. Китай в мировой и региональной политике. История и современность. Выпуск 7. Изд-во РАН. - 2012. - 352 с.

8.Сафронова Е.И. Китай в мировой и региональной политике. История и современность. Выпуск XXIX. Ежегодное периодическое издание. М.: ИКСА РАН, - 2024. - 390 с.

9.Сюе В. Интересы КНР в регионе Южного Кавказа в контексте реализации инициативы «Один пояс, один путь» // Международные отношения. 2025. № 2. с.221-236.
10.Стратегическое партнерство в действии: Грузия и Китай расширяют сотрудничество // https://sputnik-georgia.ru/20251104/strategicheskoe-partnerstvo-v-deystvii-gruziya-i-kitay-rasshiryayut-sotrudnichestvo-295652419.html [06.07.2025].
11.Янов А.А., Костенко Р.А., Шерги З. Перспективы расширения торгового влияния Китая на постсоветском пространстве // Международные отношения. 2025. №2. Перспективы расширения торгового влияния Китая на постсоветском пространстве. с.77-94.

ЭЛЛАДА КАРИМОВА
Доцент Национальной авиационной академии,
кандидат исторических наук

УЧАСТИЕ РЕСПУБЛИКИ ГРУЗИЯ В ОТНОШЕНИЯХ КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ С ЮЖНЫМ КАВКАЗОМ

Проанализировав двусторонние отношения этой пары, делается вывод о том, что, хотя события, включая начало пандемии коронавируса в 2020–2021 годах и начало специальной военной операции России на Украине в феврале 2022 года, повлияли на двусторонние отношения обеих стран, они не изменили своей природы и сути и, в целом, соответствуют общим тенденциям расширения экономического присутствия Китая в мире.

Ключевые слова: Китай, Грузия, экономическое, сотрудничество, «Один пояс, один путь».

ELLADA KARIMOVA
Associate Professor of the National Aviation Academy, PhD in History

PARTICIPATION OF THE REPUBLIC OF GEORGIA IN THE RELATIONS OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA WITH THE SOUTH CAUCASUS

This article examines the dynamics of China's relations with the Republic of Georgia, one of the three South Caucasus states, since 2020. The article sets the following research objectives: to trace how relations between China and the South Caucasus republics have developed during this period, whether ongoing events and processes of varying scale and complexity have influenced cooperation between the states, and how the countries in the region view prospects for joint activities.

Having analyzed the bilateral relations between these two countries, it concludes that although events, including the onset of the coronavirus pandemic in 2020–2021 and the launch of Russia's special military operation in Ukraine in February 2022, have impacted the bilateral relations between the two countries, these events have not changed their nature and essence and, overall, are consistent with the general trends of China's expanding economic presence in the world.

Keywords: China, Georgia, economic, cooperation, Belt and Road Initiative.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 06 iyul 2025-ci il.
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 30 noyabr 2025-ci il.
Rəyçilər:-t.ü.f.d. Məmmədağa Baxışov, t.e.d. Sevinc Yusifzadə.